

Автономія особистості також є одним з критеріїв особистісної зрілості. Поведінка дорослої людини передбачає самодетермінацію, незалежність від зовнішніх обставин і думок референтної групи.

Література:

1. Андреев В.И. Правила поведения в конфликтной ситуации. Л.; ВИПК, 1991. 90 с.
2. Врегулювання конфлікту інтересів на державній службі: можливості застосування європейського досвіду в Україні. К.: НІСД, 2013. 57 с.
3. Дергачева О.Е. Личностная автономия как предмет психологического исследования: дисс. канд. психолог. наук: 19.00.01. М. 2005. 162 с.
4. Дергачева О.Е., Леонтьев Д. А. Личностная автономия как составляющая личностного потенциала. М.: Смысл, 2011. С. 76-91.
5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2006. 720 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-041-4-7>

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОСТІ ТА ЇЇ ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Федоренко А. Ф.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*

Сидоренко О. Б.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

Останні події, що відбуваються в Україні та закордоном свідчать про збільшення агресивних проявів серед молоді. Населення все більш хворобливо сприймає та переживає такі події як: загальна пандемія, економічна криза, зниження рівня життя, спад виробництва,

руйнування усталеної системи цінностей та стереотипів, що регулювали відносини між людьми.

Стрімкі перетворення світу і нашої країни зокрема, сприяють і змінам у поведінці обох статей, що окреслює нові напрямки у психологічних дослідженнях її агресивних проявів.

Агресивність (лат. *agressio*, від *aggredior* – нападаю) як відносно стійкий емоційний стан, властивий особистості, виявляється у злості, гніві, роздратованості. Є властивістю особистості, яка відображає схильність особи вороже реагувати на виникнення загрозованої ситуації, що сприяє адаптації та виживанню. Агресивність є передвісником агресії, яка на думку багатьох вчених є мотивованою деструктивною поведінкою, що суперечить нормам співіснування людей у суспільстві, завдає шкоди об'єктам нападу, приносить фізичний збиток людям або викликає у них психологічний дискомфорт. Однією із форм реагування на різні несприятливі життєві ситуації, що викликають стрес, фрустрацію є агресивна поведінка. Вдаючись до такої поведінки особистість намагається вирішити свої проблеми, які пов'язані із намаганням зберегти свою індивідуальність, посилити почуття власної цінності, рівень домагань, контроль над іншими людьми, які мають для суб'єкта певне значення [1; 3; 6].

Основними причинами виникнення агресивності є: статус людини в колективі та ставлення оточення до неї, взаємини з іншими, суб'єктивна інтерпретація поведінки як ворожої), несприятлива атмосфера в сім'ї (сварки, непорозуміння, докори, образи, байдужість, приниження тощо), непослідовність батьків у навчанні дітей правилам і нормам поведінки.

Юнацький вік є своєрідним перехідним періодом між дитинством та дорослим віком. Основними характеристиками цього віку є протікання кризи ідентичності та необхідність життєвого й професійного самовизначення. В даний період відбувається переоцінка цінностей, усвідомлення себе як особистості та формування світогляду. Набуття хлопцями та дівчатами внутрішньої ідентичності залежить від якісного вирішення таких питань, як знаходження свого місця в суспільстві, визначення життєвого шляху, вибір професії, вибір партнера для інтимно-особистісного спілкування та сімейного життя. Період дорослішання юного покоління проходить за часів стрімких змін у житті суспільства, таких як економічні і екологічні кризи, глобалізація, інформатизація. Звідси – невпевненість в завтрашньому дні, нестабільність в сферах життєдіяльності, відсутність орієнтації в ідеології. Розуміння, що доведеться жити в таких умовах, провокує виникнення у юнаків і дівчат дратівливості і відчуття безнадійності [4; 5].

В юнацькому віці формується самовідомість і самокритичність, максималізм, нетерпимість, непримиренність. Внаслідок цього, людина може виявити суперечності у власному уявленні про себе, що також може стати одним із проявів агресивної поведінки. Агресивність в юності є ознакою імпульсивності, засобом, що дозволяє долати внутрішні конфлікти та протиріччя, а також способом впливу на оточуючих. Специфічність проявів агресивності в юнаків зумовлюється комплексом психофізіологічних, особистісних і соціально-психологічних факторів. Ряд дослідників стверджують, що в юнацькому віці агресивність виконує функції, які пов'язані з особливостями розвитку особистості в цей віковий період: самоідентифікацією і самоактуалізацією, емоційною сензитивністю, внутрішньою конфліктністю, афіліативною потребою у груповій приналежності та можуть мати деструктивний (байдужість, егоїзм, схильність до руйнації, ворожість, мстивість, відсторонення від інших, заперечення цінностей, маніпулювання) та конструктивний (альтруїзм, відсутність ворожості, ціннісно-смісловий розвиток, емпатія, стійкість до шкідливого впливу) зміст [2; 5].

Отже, змістовне наповнення агресивності в юнацькому віковому періоді може бути деструктивним та конструктивним. Тому, для перевірки психологічних особливостей прояву та змісту агресивності у юнаків нами було проведено дослідження серед осіб юнацького віку. В ньому взяли участь учні 10-11 класів СЗШ № 195 у кількості 50 осіб (25 хлопців та 25 дівчат). Вік респондентів 15-18 років.

В процесі емпіричного дослідження було використано методики: «Діагностика стану агресії» (опитувальник Басса-Дарки), тест А. Ассінгера «Оцінювання агресивності у відносинах», тест агресивності (опитувальник Л.Г. Почебут, методика «Агресивна поведінка» (Є. П. Ільїн та П. А. Ковальов),

Для виявлення специфіки проявів агресивності у дівчат та хлопців молодшого юнацького віку був застосований t-критерій Стьюдента. Результати дослідження показали, що у юнаків вищі показники непрямой агресивності ($t=2,731$ при $p\leq 0,05$). Це свідчить про те, що хлопці більш схильні до використання проявів агресивності, схильні до чуток, пліток, злих жартів та вияву афектів у криках, тупотінні ногами, стуканні кулаками по парті, спалахів люті. Такий механізм непрямой агресивності пов'язаний з феноменом «перенесення», коли людина не наважується відкрито виразити свій гнів. У юнаків значимо вищі показники прямої фізичної агресії ($t=2,614$ при $p\leq 0,05$), непрямой фізичної агресії ($t=2,216$ при $p\leq 0,05$) та нестриманості ($t=3,546$ при $p\leq 0,01$). Це означає, що вони схильні використовувати фізичну силу, як

безпосередньо на опонента (бійка, нанесення тілесних ушкоджень), так і спрямовувати її на об'єкти, предмети, тобто не спрямовуючи свою агресивність на іншу. Такі прояви не є причиною агресивності.

На противагу юнкам, хлопці мають набагато вищий ступінь нестриманості, ніж дівчата, що свідчить про слабке панування в них розуму над пристрастями й іншими недобрими поривами, тобто дівчата поведуться стриманіше, ніж юнаки в конфліктних ситуаціях. У хлопців виявлено вищі показники вербальної ($t=2,419$ при $p\leq 0,05$) та фізичної агресії ($t=2,177$ при $p\leq 0,05$). Своє ставлення до інших респонденти використовують словесні відповіді (образи, крики, погрози, ненормативна лексика, наклеп, критика) та застосовуючи фізичну силу (бійка, стусани). У дівчат вищі показники почуття провини ($t=-4,024$ при $p\leq 0,001$). Таке почуття на нашу думку пов'язане з наявністю внутрішньо-особистісного конфлікту, який виражається у переконанні людини, що вона є поганою, чинить зло. Для юнок більш характерною є схильність до аутоагресії ($t=-2,449$ при $p\leq 0,01$). Це свідчить, що дівчата у більшості невдоволені собою, мають низьку самоповагу, схильні до депресії. Можна припустити, що у дівчат ослаблені (або відсутні) механізми психологічного захисту. Таким чином, у юнки виявляються більш беззахисними в агресивному середовищі, їм важко перебувати в мирі та злагоді із собою.

Отже, варто відзначити, що на прояви агресивності в юнацькому віці впливають багато факторів, в тому числі вік, індивідуальні особливості, соціальні умови та середовище. Одним із з найважливіших є – стать особистості. Чоловічій статі приписується більша схильність до фізичної та вербальної агресивності, в той час як жінки частіше пригнічують агресивні прояви, спрямовуючи їх на себе.

Таким чином, юність – суперечлива та складна стадія життєвого шляху, яка є завершальним етапом формування особистості та закладає її ціннісний фундамент. Агресивність в юнацькому віці є засобом самоствердження, досягнення цілей та захисту власного «Я», що сприяє у подоланні власних внутрішніх проблем. Особливостями прояву агресивності у юнаків та юнок є висока афективна зарядженість поведінкових реакцій, імпульсивне та недиференційоване реагування на фрустрацію, що негативно впливає на гармонійний розвиток особистості.

Література:

1. Качанова Ю. В. Агресивність та агресія як соціологічні категорії. *Наукові праці*. 2010. Т. 146. Вип. 133. С. 50–54.

2. Николаева И. С. Психологические особенности конструктивной агрессивности личности в раннем юношеском возрасте. *Проблемы общей та педагогической психологии: Зб. наук. праць Ін. психол. ім. Г. С. Костюка*. 2001. Т. 3. Ч. 6. С. 23–25.

3. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога: Учеб. Пособие. *Гуманит. изд. центр ВЛАДО С*. 2000. 237 с.

4. Сидоренко О.Б. Практикум з вікової та педагогічної психології : навчальний посібник для студентів подвійних спеціальностей з психологією. *НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2018. 262 с.

5. Федоренко А.Ф. Психологические особенности взаимосвязки ценностно-смыслового развития студенческой молодежи з віковими та суспільними кризами. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2016. Вип. 4. С. 133-139.

6. Santos D., Briñol P., Petty RE., Gandarillas B., Mateos R. Trait aggressiveness predicting aggressive behavior: The moderating role of meta-cognitive certainty. *Aggress Behav.* 2019 May; 45(3):255-264. DOI: 10.1002/ab.21815

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-041-4-8>

П'ЯТИФАКТОРНА МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ

Юсіфова А. А.

магістр психології,

практичний психолог

КЗ «Херсонський фаховий коледж музичного мистецтва»

Херсонської обласної ради

м. Херсон, Україна

Існують різноманітні погляди на розуміння особистості. Багато теорій відповідають структурному підходу при відсутності узгодженості поглядів щодо визначальних складових структури особистості.

Особистість – це індивід «із соціально зумовленою системою вищих психічних якостей, що визначається залученістю людини до конкретних суспільних, культурних, історичних відносин... Особистість опосередковує та визначає рівень взаємозв'язків індивіда з суспільним та природним середовищем» [15, с. 101]. Вагому роль у формуванні